

Eindrapportage coördinatie gezonde teelt van tomaten

PT-nummer 12991

LTO Groeiservice, november 2008

Inhoudsopgave

Web(samenvatting)	blz. 3
1. Inleiding	blz. 4
2. Aanpak / resultaten.	blz. 5
3. conclusies / aanbevelingen.	blz. 7
Overzicht van bijlagen	blz. 8

(Web)samenvatting

In 2007 brak *Clavibacter michiganensis michiganensis* uit op 4 teeltbedrijven. Deze besmettelijke bacterie richt grote schade aan op teeltbedrijven met grote oogstderiving als gevolg. De bacterie staat op de Quarantainelijst en moet daarom aan de Plantenziektenkundige Dienst (PD) worden gemeld. De PD legt maatregelen op om verdere verspreiding van de bacterie tegen te gaan en doet onderzoek naar de bron van de besmetting. De besmetting leek uit te breiden naar meer bedrijven. Het sterke vermoeden was dat niet alle telers een besmetting meldden. Om te voorkomen dat *Clavibacter* zich zou gaan vestigen in de tomatenteelt, is een coördinerend project gestart door LTO Groeiservice in samenwerking met Groen Agro Control. Het project heeft zich gericht op de communicatie naar telers (o.a. over noodzaak van melden) en de begeleiding van besmette bedrijven.

1. Inleiding

Begin 2007 dook Clavibacter op bij 4 tomatentelers, klanten van dezelfde plantenkweker. De PD is belast met de wettelijke taak om op te sporen waar de besmetting door dit quarantaine-organisme vandaan komt. De bron is echter nooit aangetoond.

Halverwege 2007 bleek op meer bedrijven Clavibacter voor te komen, zonder dat de telers dat meldden bij de autoriteiten. Het niet melden betekent dat de autoriteiten (PD) niet kan gaan zoeken naar de bron. Daarbij dreigt zo'n plantpathogeen zich te gaan vestigen in de Nederlandse tomatenteelt. Als dat gebeurt, is de schade voor de tomatenteelt enorm.

Gevoed door de angst dat Clavibacter wellicht niet meer uit Nederland te verbannen is, is dit project gestart in samenwerking met PD, Naktuinbouw en Groen Agro Control. Het project heeft als doel voor aanvang van het teeltseizoen 2008 Clavibacter te hebben uitgeroeid en richt zich op:

- Telers wijzen op de noodzaak om uitbraak van Clavibacter te melden om de bron op te zoeken en uit te roeien.
- Bedrijven helpen met problemen met Clavibacter beheersbaar te houden.
- In kaart brengen van de situatie rondom aantastingen
- Kennisverspreiding over Clavibacter en de beheersmaatregelen

2. Aanpak / resultaten

Het projectteam bestaat uit LTO Groeiservice, Naktuinbouw, Plantenziektenkundige Dienst en Groen Agro Control. Belangrijk onderwerp van het projectoverleg is communicatie naar de telers.

Afstemming PD

Het projectteam heeft een belangrijke brug gecreëerd tussen de tomatenteelt en de Plantenziektenkundige Dienst. De communicatie naar telers is in lijn gebracht met de communicatie van de PD.

Communicatie via website

Alle beschikbare informatie is ontsloten via de website van LTO Groeiservice. Daarop is nog steeds de relevante informatie te vinden.

Brief aan alle telers via PT

Met name om te wijzen van de noodzaak van het melden van een aantasting is via het PT aan alle telers een brief gestuurd met inhoudelijk informatie. Teler zijn middels deze brief gewezen op de verantwoordelijkheid van de gehele sector om Clavibacter uit te bannen uit Nederland. In de brief zijn tevens de namen van contactpersonen opgenomen. (zie bijlage 1)

Up-date hygiëneprotocol

Teeltmethoden zijn de afgelopen jaren gewijzigd. Zo gebruikt men bij de teeltwisseling tegenwoordig sleepdoeken. Het hygiëneprotocol uit 2001 was verouderd. De projectgroep heeft het hygiëneprotocol geüpdate, zie bijlage 2. Groen Agro Control heeft daarbij een belangrijke inhoudelijke inzet geleverd. Het vernieuwde hygiëneprotocol is opnieuw onder de aandacht van de telers gebracht en via internet ontsloten.

Aanspreekpunt / metingen GAC

Groen Agro Control (GAC) was voor tomatentelers het aanspreekpunt voor vragen over het herkennen van Clavibacter-symptomen, hygiënische maatregelen en welke ontsmettingsmiddelen het meest effectief tegen Clavibacter waren.

Voor veel telers en medewerkers was het erg lastig de symptomen van Clavibacter te onderscheiden van andere oorzaken, zoals symptomen veroorzaakt door varianten van pepinomozaïekvirus. Een voorbeeld van deze misleidende symptomen waren tomatenplanten waarop condensdruppels afkomstig van de goot op het blad vielen en waterige vlekken veroorzaakten die identiek waren aan Clavibacter symptomen. Medewerkers en adviseurs waren er van overtuigd dat het een aantasting door Clavibacter was. Een snelle DNA-analyse toonde geen Clavibacter aan en de rust op het bedrijf keerde snel terug.

Indien Clavibacter wel werd aangetoond heeft GAC de bedrijven bezocht en telefonische adviezen verstrekt over het nemen van hygiënische maatregelen (zoals: plant na plant handen of mesjes te ontsmetten) en het aantal planten dat voor en na de besmette plek geruimd moest worden. Meestal werd geadviseerd 5 planten voor en 10 planten na de besmette plek te ruimen. Ook werd regelmatig met de DNA-analyse vastgesteld of in naburige planten wel of geen Clavibacter aanwezig was. Alle telers waar Clavibacter in de planten werd aangetoond hebben wij geadviseerd dit direct te melden bij de PD. Aanvankelijk bestond bij veel telers de angst voor ruiming, maar GAC heeft na uitleg van de maatregelen deze angst weg kunnen nemen waarna alle telers waar Clavibacter werd aangetoond dit bij de PD hebben gemeld.

Inventarisatie /enquête onder telers over besmettingen en de houding ten aanzien van melden

Oorspronkelijk was het de bedoeling om een enquête te houden onder telers over de stand van zaken rondom besmettingen en over de houding van telers ten aanzien van het wel of niet melden van aantastingen. Het contact met telers verliep via Groen Agro Control die vrijwel alle besmette teeltbedrijven in beeld had en via de landelijke commissieleden van LTO Groeiservice. Omdat hiermee de bedrijven met een besmetting voldoende in beeld waren, is een inventarisatie onder telers niet meer uitgevoerd.

Situatie 2008

Het is de projectgroep niet gelukt om te voorkomen dat Clavibacter opdook in 2008. Een uitbraak in 2008 was ook niet te voorkomen door deze projectgroep. Rond de jaarwisseling bleek een zaadpartij besmet met Clavibacter te zijn. Deze zaadpartij leverde problemen op bij de klanten van een plantenkweker. Dit leidde tot uitbraak van Clavibacter in jonge planten van de zaadpartij, maar ook in andere planten die bij die plantenkweker waren opgekweekt. Begin 2008 waren ruim 10 bedrijven besmet met Clavibacter.

Zaadbedrijven en plantenkwekers hebben direct gereageerd door een traject op te zetten naar verbeterde hygiënische werkwijze op zaadproductielocaties en op plantopkweeklocaties en verbeterde toetsprotocollen waardoor de 'pakkans' van Clavibacter in zaadpartijen wordt verhoogd.

De activiteiten in 2008 vallen buiten het project 'gezonde teelt van tomaten'. De activiteiten van het project zijn voortgezet in andere, breder gedragen initiatieven. Op initiatief van de PD en het PT is een stuurgroep Clavibacter opgericht met daarin tevens LTO Groeiservice, telers, Naktuinbouw, Plantum en Groen Agro Control.

3. Conclusies / aanbevelingen

Het project heeft niet kunnen voorkomen dat Clavibacter in 2008 opdook in de tomatenteelt. Dit was niet door de projectgroep te voorkomen.

Getroffen telers (Clavibacter) hebben in 2007 goed gebruik gemaakt van extra metingen en deskundige begeleiding van Groen Agro Control. Er zijn een groot aantal analyses verricht en de snelle en gevoelige DNA-methode voor Clavibacter bleek een goede hulp te zijn voor het stellen van de juiste diagnose.

Telers zijn continu op de meldplicht gewezen, inclusief de redenen daarvoor. Dit leidt niet tot een houding onder telers dat ze automatisch melding maken van het aantreffen of vermoeden van Clavibacter. Aandacht voor de meldplicht blijft noodzakelijk. In de communicatie daarover dient tevens aandacht te zijn voor de komkommertelers, waarvan ca. 50% in de herfst tomaten teelt.

In 2008 zijn de verantwoordelijkheden van dit project verder ondergebracht in een stuurgroep Clavibacter.

Overzicht van bijlagen

Bijlage 1. Brief aan alle tomatentelers verzonden via het PT, augustus 2007

Bijlage 2. Belangrijkste aanpassingen Hygiëneprotocol Tomaat n.a.v. Clavibacter-problematiek

Bijlage 1. Brief aan alle tomatentelers verzonden via het PT, augustus 2007

Behandeld door

Telefoonnummer

E-mail

Briefnummer

Bijlage(n)

Uw schrijven d

Zoetermeer d.d.

Betreft:

Clavibacter (bacterieverwelkingsziekte)

Geachte tomatentelers,

Het probleem rondom Clavibacter (coryne-bacterie, veroorzaker bacterieverwelkingsziekte) is vele malen groter dan we aanvankelijk dachten. Formeel zijn vier teeltbedrijven bekend bij de Plantenziektenkundige Dienst (PD). Navraag binnen de sector wijst uit dat waarschijnlijk veel meer tomatenbedrijven besmet zijn met deze quarantaine-ziekte Clavibacter. Er zijn bedrijven bij die pas in juni een eerste aantasting hebben geconstateerd. Als Clavibacter zich verder verspreidt, dan wordt de schade voor de sector enorm. De kans is daarbij groot dat deze ziekte in de tomatenteelt aanwezig blijft, ook in het volgende teeltseizoen.

Wij willen alle telers nadrukkelijk oproepen, in hun eigen belang en in het in het belang van de gehele tomatenteelt om de problemen met Clavibacter serieus te nemen. In de bijlage staat extra informatie over deze ziekte en de maatregelen die nodig zijn om de ziekte zowel op het bedrijf als in de tomatenteelt te beheersen en uit te roeien. Het traceren van de oorspronkelijke besmettingsbron (zaad, planten) is belangrijk om verdere verspreiding in de kiem te smoren. Besmettingsbronnen opsporen kan alleen met succes worden uitgevoerd als de PD weet welke bedrijven besmet zijn. Worden besmettingsbronnen niet op tijd vastgesteld, dan vrezen wij dat Clavibacter ook in volgende teeltseizoenen weer opduikt.

Enkele weken geleden is een oproep gedaan aan de Landelijke Commissieleden om getroffen telers aan te sporen zich bij de PD te melden. Enkele tomatenbedrijven hebben zich inmiddels gemeld, maar nog niet alle besmette bedrijven zijn in beeld. Daarom doen wij een dringend verzoek aan alle telers om melding te maken van een eventuele eigen besmetting en getroffen collega bedrijven aan te sporen zich te melden.

Op verzoek van de Landelijke Commissie Tomaat heeft LTO Groeiservice samen met Groen Agro Control (GAC) een project gestart om Clavibacter een halt toe te roepen, zodat er geen aantasting meer is in het volgende teeltseizoen. Over het project is ook contact geweest met de Plantenziektenkundige Dienst. Het Productschap Tuinbouw financiert dit project.

Indien er vragen zijn over Clavibacter kunnen telers terecht bij:

- Groen Agro Control; Barend Groen of Adriaan Vermunt, tel. 015 2572511
- LTO Groeiservice; Saskia Stricker, tel. 070 307 50 26
- Bart van den Bosch, Voorzitter Tomaat, tel. 06 511 935 27
- Naktuinbow Diagnoster®, Jan Westerhof, tel. 071 332 61 89

Contact opnemen mag ook anoniem.

Wij vertrouwen op jullie medewerking zodat Clavibacter zo snel mogelijk wordt uitgeroeid.

Met vriendelijke groeten,
Mede namens Bart van den Bosch,

Saskia Stricker
Projectmanager Gewasbescherming
LTO Groeiservice

Joke Klap
Senior beleidsmedewerker
Beleid en Onderzoek

Bijlage bij de brief over Clavibacter, augustus '07

Sluipmoordenaar

Clavibacter is een sluipmoordenaar in de tomatenteelt. Eenmaal op het bedrijf aanwezig is de schade door deze bacterie enorm. De schade kan oplopen tot grote oogstverliezen. De bacterie zelf is moeilijk te bestrijden en is zeer besmettelijk. Na een besmetting kan het tussen 7 en 84 dagen (mogelijk zelfs langer) duren voordat symptomen zichtbaar worden. Voordat je symptomen ziet is de bacterie al over het bedrijf verspreid. Verspreiden gebeurt gemakkelijk via mesjes, mensen, en op droog materiaal, ook al voordat de aantasting zichtbaar is. Na een eerste besmetting is het 'wachten' op nieuwe aantastingen op het bedrijf. Deze ziekte moet daarom worden gezien als een sluipmoordenaar.

Clavibacter deskundig beheersen

Telers die Clavibacter vermoeden op hun bedrijf melden zich vooralsnog niet. Dat is funest voor de hele tomatensector. Clavibacter is moeilijk beheersbaar in een tomatenteelt. Echter, met de juiste kennis en begeleiding is beheersing van het probleem bij een beginnende aantasting in een aantal situaties redelijk te doen. Wel moet je er als teler 'bovenop zitten' en zeer strikte hygiëne toepassen. Omdat Clavibacter een incidenteel probleem is in de tomatenteelt, beschikken telers doorgaans niet over deze deskundigheid.

De tomatenteelt is gebaat bij vernietiging van besmettingsbronnen

Belangrijke vraag bij een aantasting is: '*Waar komt het vandaan?*'. Als een besmettingsbron kan worden achterhaald, dan kan worden voorkomen dat in de toekomst méér bedrijven worden aangetast. Blijft een besmettingsbron echter onbekend, dan is het wachten op volgende aantastingen. Wanneer een oorspronkelijke bron (planten, zaad) niet opgespoord kan worden, dan kan een besmetting zelfs in het volgende seizoen opnieuw opduiken. Speuren naar de bronnen kan alleen als de bedrijven met besmetting bekend zijn.

PD en besmette tomatenbedrijven hebben hetzelfde doel!

Clavibacter is een quarantaine ziekte die, vanwege de schade op tomaat en aardappel, wordt geweerd uit productieteelten in de EU. Het uitroeien van een q-organisme is in het belang van alle telers van een vatbaar gewas in de hele EU. Daarom heeft de Plantenziektenkundige Dienst (PD) de wettelijke taak om te onderzoeken waar zo'n q-organisme vandaan komt. Door de (oorspronkelijke) bron te vernietigen wordt voorkomen dat deze bron tot een nieuwe aantastingen kan leiden. Een aantasting met Clavibacter moet wettelijk gezien worden gemeld bij de PD. Wat gebeurt er vervolgens op een bedrijf?

- PD neemt monsters om officieel vast te stellen of het om Clavibacter gaat.
- Indien het om Clavibacter gaat dan geldt vervolgens:
 - o Teelt mag worden voortgezet.
 - o Besmette planten (zichtbaar besmet) met enkele planten er omheen moeten worden weggehaald.
 - o Tomaten worden in eenmalig fust geoogst.
 - o Telers krijgen gedegen advies over beheersmaatregelen (strikte hygiëne, bij teeltwisseling grondig schoonmaken) om verspreiding binnen het bedrijf zoveel mogelijk tegen te gaan en verspreiding naar andere bedrijven te voorkomen.
 - o De PD start onderzoek naar de besmettingsbron, wat ook voor het individueel besmette bedrijf nuttige informatie kan opleveren.

Oftewel, de PD laat de teelt grotendeels ongemoeid. Alleen besmette planten moeten worden verwijderd, wat volkomen logisch is. De teler zal dit zelf ook al doen. Daarnaast krijgen telers deskundig advies over deze ziekte. De inzet van de PD is feitelijk gelijk aan de bedrijfsdoelstelling; 'ondanks een aantasting de (oogst)schade beperkt houden en het teeltseizoen zo goed mogelijk

voltooien'. De ziekte is vele malen erger dan de PD. De ervaring leert dat doormodderen zonder deskundige begeleiding leidt tot nog meer schade en mogelijke verspreiding van Clavibacter op het eigen bedrijf en naar andere bedrijven.

Bedrijven die tot nu toe bij de PD bekend zijn, zijn goed te spreken over de benadering door de PD en de begeleiding.

Geen Clavibacter meer in 2008!!

Bedrijven met Clavibacter moeten zich melden!! Anders voorzien wij ook in 2008 weer problemen. Er hoeft maar één bedrijf te zijn dat slecht schoonmaakt bij de teeltwisseling of één partij zaad onontdekt te blijven om begin 2008 weer nieuwe aantastingen te constateren. Melden kan in eerste instantie bij de projectgroep (LTO Groeiservice of GAC) of bij Bart van den Bosch (voorzitter LC tomaat). Daarom het dringende verzoek om telers met besmetting aan te sporen zich te melden. Wijs collega-telers hierop. Het uitroeien van deze ziekte is voor de hele tomatensector noodzakelijk!

Vragen over Clavibacter

Indien er vragen zijn over Clavibacter kunnen telers terecht bij:

- Groen Agro Control; Barend Groen of Adriaan Vermunt, tel. 015 2572511
- LTO Groeiservice; Saskia Stricker, tel. 070 307 50 26
- Bart van den Bosch, Voorzitter Tomaat, tel. 06 511 935 27
- Naktuinbow Diagnoster®, Jan Westerhof, tel. 071 332 61 89

Contact opnemen mag ook anoniem.

Communicatie

In het voorjaar is enige informatie over Clavibacter aan telers gestuurd. Deze informatie is terug te vinden op de website: www.groeiservice.nl, via 'glasgroente' in de linkerkolom. Ook heeft het vakblad Groente en Fruit via hun internetsite een dossier aangemaakt (zie: <http://www.weekbladgroentenenfruit.nl/thema/id7902/clavibacter.html>).

Bijlage 2.

Belangrijkste aanpassingen Hygiëneprotocol Tomaat n.a.v. Clavibacter-problematiek

Tijdens teeltwisseling:

- Hygiëne bij toepassing van sleepdoek om plantmateriaal te verwijderen. Nieuwe of ontsmette sleepdoeken per teler gebruiken. Alles op bedrijf zeer grondig ontsmetten na slepen.
- Ontsmetten van leidingen en druppelaars. Ook buitenkant van druppelaars goed ontsmetten.
- Effectieve werking ontsmettingsmiddel
 - Zonder een voorafgaande reiniging is ontsmetten zinloos.
 - Voor een goede werking van een ontsmettingsmiddel is een minimum temperatuur van 15°C vereist.

Plantenkweker:

- Er zeker van zijn dat plantenkweker hygiënisch werkt tijdens enten en dat deze er alles aandoet om tijdens enten en andere gewashandelingen ziektes te voorkomen. Maak hier afspraken over en neem deze op in de leverings- en/of acceptatievoorwaarden.

Tijdens teelt:

- Telers moeten alert zijn op kapotte ruiten (direct repareren) en het voorkomen van lekkende dakgoten.
- Geen mobiele telefoons aannemen in kas.
- Beperk gewasbeschadiging
- Mesjes zeer frequent ontsmetten; verspreiding via mesjes is belangrijke oorzaak van verspreiding.
- Met name in paden waar eerder besmetting is geconstateerd ook tussentijds mesjes ontsmetten.
- Te hoge luchtvochtigheid en temperatuur stimuleren aantasting. Let hier op bij eventuele besmetting.
- Voer een strikt deurbeleid.

Bovenstaande aanpassingen zijn aangebracht in de tekst van “Hygiëneprotocol Tomaat” bij desbetreffende onderdelen. Ze staan geel gearceerd in het document.

Maatregelen bij besmetting Clavibacter

Zie hygiëneprotocol van PD (www.groeiservice.nl, www.minlnv/pd). Belangrijke punten hierin zijn:

- Verwijderen en vernietigen van besmet materiaal.
 - Besmette planten in gesloten zak afvoeren uit de kas.
 - Planten rond besmetting ook afvoeren (PD bepaalt welke)
 - Ook ander materiaal in de buurt afvoeren (o.a. steenwol en druppelaars).
 - Al het besmette materiaal afvoeren naar erkende verbrandingsoven.
- Ontsmetten van teeltruimte
- Ontsmetten van overig materiaal (o.a. machines en oogstkarren)
- Monitoring van overgebleven planten:
 - Visueel in de gaten houden (minimaal eens per week)
 - Verdachte planten door PD laten onderzoeken